

Ledare

Optimism

Mänsklighetens bästa år finns ännu framför oss

År 2022 räddade covid-vacciner miljontals liv. Nya vacciner mot malaria och cancer är på väg att utvecklas, liksom ett billigare vaccin mot livmoderhalscancer. Och trots krig och pandemi hålls fattigdomen nere, skriver Johan Norberg och Tony Morley. bighn@com

” Vill ni verkligen vara sämst sedan Ullsten?

Fredrik Segerfeldt påminner regeringen om att Sverige har världens femte högsta skatte- tryck och att 1,3 miljoner svenskar inte försörjer sig själva. timbro.se/smedjan

Hög spänning i podden. Foto: Johan Nilsson/TT

Podd

Allt du velat fråga om elmarknaden

De höga elpriserna har fått många att fundera över hur elmarknaden egentligen fungerar. Och skulle den kunna fungera annorlunda? Niclas Damsgaard, chefstrateg på Svenska Kraftnät och Anton Steen från Fortum hjälper Andreas Ericson att förstå. Lyssna i Spotify, Podme och Apple Podcasts.

Ledarintervjun | Johan Palmgren

”Vi filmade, åt, skrattade och grät”

Hur kan det vi hört talas om, men aldrig själva upplevt, bli en del av vår egen tid? Micael Binfeldts Stiftelse till minne av Förtintelsen delar i år ut stipendium till dokumentärfilmaren Johan Palmgren.

Du är mitt i arbetet med en dokumentär om ting som överlevare bevarat från Förtintelsen. Hur tog din dokumentärsin början?

– Det började med att Forum för levande historia bad mig dokumentera forumets insamling av föremål från svenska överlevare. Allt som samlas in ska med tiden visas på Sveriges museum om Förtintelsen, mitt uppdrag var bara att dokumentera själva insamlingen. Så jag följde med två intendentur till Malmö där vi skulle hämta en liten jacka. Men det blev mer än så.

Vad mötte du där?

– När vi knackat på villan i Limhamn, öppnade en äldre man och välkomnade oss. Det var Kiwa Zyto. Han föddes i Polen 1932 och överlevde flera koncentrationsläger. När han kom till Malmö 1947 var han 15 år gammal och han bar fortfarande sin randiga fångjacka från Dachau. Det var den vi kommit för att hämta. Jag förstod snart att detta var större än en enkel dokumentation.

Vad hände?

– Kiwas fru, Varda, var också hemma, och deras son och sonson. Snart togs den fram, en liten randig fångjacka, nästan som en barnjacka. Det var väldigt gripande, och höll i sig hela kvällen. Varda började laga mat och Kiwa började berätta. Vad jag försäkrat har han inte pratat så mycket om det som hänt honom, men nu, 90 år gammal, pratade han. Vi filmade, åt, skrattade, grät. Det var så starkt. När jag filmar brukar det finnas ett filter mellan det jag filmar och mig. Men då fanns inget filter.

Hur fortsatte du arbetet med filmerna?

– Jag blev så berörd av dessa möten och tänkte att de skulle passa till en längre film, som skulle kunna nå ut. Jag hörde mig för om finansiering. Rätt snart involverade jag också Jonas Goldmann, en multitalang och researcher till många av mina filmer. Han dammsög ett antal arkiv ute i världen och det han fann gjorde det klart att det fanns långt mer att dokumentera och berätta om. Det är viktigt att vara exakt. Noggrann research. Inte ett enda misstag när det gäller fakta.

Är det något föremål du dokumenterat som berört dig särskilt mycket?

– En otroligt fin liten ask av aluminium, med ett skepp till havs vackert inristat på locket. Den berättar om två bröder som kom ifrån varandra när de placerades i olika läger. En av dem, Alexander, lockades att dra ut alla sina tänder för att få en större brödranson. Man gjorde experiment på fångarna för att se om tänder kunde ersättas med proteser av kautschuk. Alexander delade med sig av sitt bröd till en vuxen man. Som tack gjorde mannen den vackra asken som han gav till Alexander.

– Efter kriget lyckades den andra brodern, Leon, ta sig till Malmö med de vita bussarna. Han inkvarterades i Malmö museum som över en natt inreptes till flyktföreläggning. Han vägde då bara lite över 30 kilo men hämtade sig. Han började gå ner till hamnen för att se om någon släkting kunde ha överlevt. I giggarna fick han en dag se sin brors namn, Alexander. Brodern hade kommit med båt och fanns nu på en skola i Lund. Leo fick tag i en kostym, han ville vara fin när han skulle möta sin bror. Han kom till Lund och tog sig till skolan. Där möttes de igen. I dag är asken i Leon Nawrots, Alexanders sons, ägo.

Kan vi få ihop tid och rum genom att föremål från svunnen tid får bli en fysisk erfarenhet i nutid? Som en del av tiden finns kvar i tinget i rummet?

– Min film utgår från föremål. Det är därför jackan och asken betyder så mycket, de blir så konkreta. Jag får i mitt inre tydliga bilder av hur någon klippte ut en aluminiumburk, hade något verktyg som han kanske gjort själv. Genom föremålen väcks känslan. Om jag som filmare kan förmedla en känsla av hur det var, då har jag lyckats.

Hur var det att möta och få prata med personerna i filmerna?

– Starkt. Drabbande. Några av personerna i den här filmen är verkligen sista länken till ett mycket mörkt kapitel. De är tidsöverförare. Men de har hunnit bli mycket gamla, och även deras perspektiv förändras. Det var speciellt att prata med Livia Fränkel, Hédi Frieds syster. Livia berättade att hon nästan direkt när hon kom till Sverige skrev ned vad hon gått igenom. Sedan lade hon undan det. Men myggen tog hon fram det igen och fick en chock. Det var så mycket hon inte mindes. Hade hon skrivit ner sina minnen i dag, hade det varit en

Illustration: Thomas Molén

annan berättelse. När hon läste det var det nästan så att hon inte kunde tro att det var hon själv som upplevt och skrivit det. Man förstår hur tid påverkar våra minnen.

Hvad betyder stipendiet från Micael Binfeldts stiftelse för dig?

– Att få det här stipendiet är en stor ära. Summan på 350 000 kronor kommer hjälpa mig att sätta igång projektet med all research, arkivintervjuer, resor till olika delar av landet, arkivsköningar och profilfilmning. På så vis kommer historien ta gestalt i vår egen tid och vi kan för en stund begripa att vi är en del av samma historia.

Och hur lyder mötningen?

– Den är fin. Så här lyder den: ”En servett, en fingerborg eller en randig jacka. Minnet av Förtintelsen ligger inpackad i de allra enklaste ting. Med detta unika arbete, dokumenterar Johan Palmgren berättelser som väcker liv i personliga ägodelar från Förtintelsen. Föremålen öppnar dörrar till historien. Johan Palmgrens film förevigar skildringarna för framtiden.”

Maria Ludvigsson
maria.ludvigsson@svd.se